

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ
ESKİ ANADOLU UYGARLIKLARI
NEOLİTİK ÇAĞ (YENİ TAŞ/CİLALI TAŞ ÇAĞI)

2009
ANKARA

1.3. Neolitik Çağ (Yeni Taş/Cilalı Taş Çağı)

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yeni Taş Çağı, Çanak Çömleksiz Neolitik, Çanak Çömlekli Neolitik.

Neolitik (Yeni Taş/ Cilalı Taş) Çağı olarak adlandırılan bu çağ yaklaşık M.Ö. 10.000- 6000 tarihleri arasındaki bir zaman dilimini kapsar. Bu uzun süreçte besin ekonomisinde büyük değişikliklerin olması, ilk yapıların oluşturulması, yerleşim yerlerinin seçimi ve bunlara bağlı olarak yerleşim birimlerinin düzenlenmesi gibi önemli gelişmeler yaşanır. Her biri insan yaşamı için büyük değişimlere neden olan bu gelişmeler içinde yeni teknikler bulunur ve bakır gibi bazı yeni malzemeler kullanılmaya başlar. Çağın yeniliklerinden biri de kilden şekillendirilip pişirilen çanak çömleklerin kullanıma sokulmasıdır. Bu çağın kendi içindeki ayrımı da bu malzeme grubuna göre yapılarak Çanak Çömleksiz Neolitik ve Çanak Çömlekli Neolitik olarak adlandırılır.

Çağın devrim niteliğindeki yeniliği besin ekonomisinde tarım ve hayvancılık olmak üzere iki ayağa sahiptir. Bunlardan ilki olan tarımda, yabancı tahılların ve sert kabuklu olmaları nedeniyle daha uzun süre saklamaya elverişli baklagillerin sadece toplanarak tüketilmesi yerine, bunların özel olarak dikilip yetiştirilmesine başlanır. Giderek artan tarım ürünlerine yeni türler katılır. Ekonominin ikinci ayağı olan hayvancılıkta ise koyun, keçi, domuz, sığır gibi bazı hayvanların evcilleştirilir. Bu iki önemli gelişmenin bir sırayla mı olduğu konusunda yapılan araştırmalar, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi eski yakın doğuda ve onun bir parçası olan Anadolu’ da farklı toplulukların ekonomilerini bu türlerin bir ya da ikisi üstünde yoğunlaştırdıklarını göstermiştir.

Bu faaliyetlerin sürdürülmesi için bir alana yerleşilmesi, yani yerleşik yaşama geçilmesi gerekmektedir. Başlangıçta birkaç kulübeden oluşan birimler giderek sayıları artan yapılarla köy boyutlarına, çağın sonlarında kimileri nüfus artışına bağlı olarak günümüz kasabaları ölçülerine ulaşır. Zaman içinde malzeme ve planlarda değişiklik olur, binalara yeni gereksinimleri karşılayacak ekler yapılır. Bu yerleşimlerde konutlar belli bir planlamaya göre konumlandırılır ve sosyal/ dini gereksinimleri karşılayan özel yapılar inşa edilir.

Çağ içinde farklı zanaatlarda uzmanlaşma ortaya çıkar, bu ürünlerin yapımında bir kısmı günümüzde de kullanılan yeni teknikler bulunur. Bir kısmı sanat eseri niteliğinde yapıtlar ortaya çıkar. Ölümlerin gömüldüğü alanlar, gömme biçimleri, sunular inanç sistemindeki süreklilik veya değişiklikleri gösterir.

Bu yenilikler hakkında daha detaylı bilgiler alt başlıklarda sunulmaktadır.

Kaynak:

Anadolu’ da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ ya Yayılımı. Türkiye’ de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Hodder, I., *Çatalhöyük. Leoparın Öyküsü, Türkiye’ nin Antik “Kasaba”sının Gizemleri Günışığına Çıkıyor.* Yapı Kredi Yayınları. İstanbul (2006)

Mellaart, J., *Çatalhöyük. Anadolu' da Bir Neolitik Kent*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul (2003)

Schmidt, K., *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı, Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Vor 12.000 Jahren in Anatolien, Die ältesten Monumente der Menschheit. / 12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanlığın En Eski Anıtları. Badischen Landesmuseum Karlsruhe (2007)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Aliye ÖZTAN	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

Türkiye
Kültür Portalı

1.3.1. Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Çanak Çömleksiz Yeni Taş Çağı, besin üretimi, ilk tahıllar, ilk evcilleştirilen hayvanlar.

M.Ö. 10.000- 7200/7000 Çanak-Çömleksiz Neolitik Çağın başlangıcı, avcı- toplayıcı ve göçebe topluluklarının yerleşik düzene geçmeleri ve besin üretmeye başlamaları gibi insan yaşamındaki iki önemli gelişme ile olur. Yerleşik düzene geçilmesini gerekli kılan temel özellik besin üretiminin başlamasıdır. Bu gelişmede, tahılların (buğday türleri, arpa, çavdar gibi), baklagillerin (nohut, bezelye, fasulye gibi) tarıma alınması; koyun, keçi, domuz ve olasılıkla sığır besiciliğine başlanır. Yerleşik yaşam, geçici barınaklar yerine sürekli oturlan konutlar inşasını gerektirir. İhtiyaç duyulduğundan bu yapılara giderek işlikler ve besin depolama alanları eklenir. Bu çağın ikinci evresinde yapılar belli bir plana göre şekillenen, mimari elemanlara sahip günümüz köy yerleşimlerine benzer ölçülere dönüşür.

Bütün bu değişimler yakın doğunun diğer bölgelerinde olduğu gibi Türkiye topraklarında da aynı zaman diliminde ve aynı sıralarda olmamıştır. Bu konuda bugünkü bilgilerimize göre topraklarımızda iki bölge: Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu' nun Fırat boyunda kalan kesimleri ile Orta Anadolu ön plana çıkmaktadır. Botanikçiler, yabancı buğday ve arpanın ilk kez doğal yaşam ortamı olan Güneydoğu Anadolu' da kültüre alındığı görüşündedirler. Bu tahılların daha sonra diğer bölgelere ulaşımı sağlanmış olmalıdır. Arkeozoologlar (yabancı ve evcil türleri tam olarak ayırlamasa da koyun, keçi, domuz ve sığırın M.Ö. 8500- 8000 yıllarında Güneydoğu ve Orta Anadolu' da varlığını kabul ederler. Koyun ve büyük olasılıkla keçi bu çağın ikinci evresinde Toros'ların güney uzantısında; sığırın orta Fırat havzasında, domuzun güneydoğu Anadolu' da evcilleştirildiği görüşündedirler. Bu gelişmelere karşın Çanak- Çömleksiz Neolitik Çağda evcil türlerin yanında çevrede var olan yerel bitkilerin toplanması ve yabancı hayvanların avlanması hala yaşamın önemli bir parçası durumundadır.

Bu çağ kendi içinde Çanak-Çömleksiz Neolitik A (M.Ö. 8200/ 8000 e kadar süren) ve Çanak-Çömleksiz Neolitik B (M.Ö. 7000 kadar süren) olmak üzere iki evreye ayrılır.

Bu dönemler Güneydoğu Anadolu' da Batman' da Hallan Çemi, Diyarbakır' da Körtik, Urfa' da Göbekli Tepe, Nevali Çori, Akarçay Tepe ve Mezraa Teleilat, Malatya' da Cafer Höyük; Orta Anadolu' da Aksaray' da Aşıklı Höyük, Musular, Konya' da Pınarbaşı, Suberde, Karaman' da Can Hasan III yerleşimlerinde temsil edilir.

Kaynak:

Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Schmidt, K., *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı, Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapımları*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Vor 12.000 Jahren in Anatolien, Die ältesten Monumente der Menschheit. / 12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanlığın En Eski Anıtları. Badischen Landesmuseum Karlsruhe (2007)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Aliye ÖZTAN	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.3.1.1. Yerleşim ve Mimari

Anahtar Kelimeler: : Türkiye, Çanak Çömleksiz Neolitik, Yerleşim biçimi, Konutlar, İlk Anıtsal Yapılar.

Çanak- Çömleksiz Neolitik Çağın ilk evresinde en eski yapılar zemine gömülmüş olarak yapılmış yuvarlak veya oval planlı kulübelereydi. Bir açık alan çevresine serpiştirilmiş, tek mekânlı bu yapılar 3- 8 m. çaplarındaydı. Duvarlar içten taşlarla desteklenir, üst yapılar dal, kamış gibi malzemelerden örülüp çamurla sıvanır. Toprak tabanlar bazen taş döşelidir. Ocak hemen her yapıda bulunurken ender hallerde seki ve kiler bölümleri yer alır.

İkinci evrenin en belirgin özelliği köşeli yapılara geçilmesidir. Bu teknik gelişme yontularak şekillendirilmiş taşların veya kalıba dökülüp kurutulmuş çamurun/ kerpicingin kullanımı ile gerçekleşir. Bunun sonucu toprak üstüne inşa edilen, çok bölmeli, bazıları iki katlı yapılar ortaya çıkar. Artık binalar zeminleri ızgara veya depo olarak da kullanılabilen hücrelere sahip tek ya da 2- 3 odalıdır. Aynı duvarlar üstüne yerleştirilmiş üst katı olan yapılara genellikle evin köşesine yakın bir konumdaki basamaklarla çıkılır. Üst örtü, Çayönü yerleşmesinde ele geçen “ Ev Modeli” nde olduğu gibi olasılıkla düz damlıdır. Dönemin sonlarında yapıların farklı yerleşimlerde tekdüze konumda olmaları onların belli bir plana göre inşa edildiğini gösterir.

Orta Anadolu’da ise yapı planları ve yerleşim düzeninde ayrılıklar görülür. Pınarbaşı’ ndaki toprağa yarı gömülü dal-örgü evler ilk konutlardı. Yapılar, dörtgen planlı, bitişik düzende, kerpiçten inşa edilir. Girişler damdadır. En geniş kapsamlı araştırılmış Aşıklı Höyükte ise 1- 3 mekânlı konutlara rastlanır. Aralarında dar yollar ve küçük avlularla birbirinden ayrılan adacıklar mahalleleri oluşturur. Çoğu binada dörtgen planlı, tabanları taş döşeli ocaklar bulunur. Duvarlar beyaz, bazen renkli kille kaplıdır.

Bu çağın ilk evresinden itibaren ortak kullanıma yönelik yapılar da inşa edilmişti. Genel bir tanımlama ile “Kamu Binaları” olarak adlandırılan bu yapılar özel yapı/ tapınak olarak da anılır. Türkiye topraklarında bu nitelikteki binalar şimdilik, Hallan Çemi’ de bir, Çayönü’ nde (Sal Taşlı Yapı, Kafataslı Yapı, Terazzo Yapısı) üç, Nevali Çori’ de (birbirinin üstüne inşa edilmiş) iki, Aşıklı Höyük’ te bir yapı ile temsil edilir. Bunların tamamı yerleşim yerinin bir kıyısında yer alır. Yuvarlak veya köşeli planlara sahip olmalarına karşın Çayönü’ndeki üç binadan biri olan “Sal Taşlı Yapı”, Nevali Çori yapıları ve Göbekli Tepe “Kamu Binaları”nın ortak özelliği “T” biçimli, bir kısmı bezemeli dikmelere sahip olmalarıdır. İçindeki hücrelerde yüzlerce bireyin iskelet ve parçaları toplandığı için “Kafataslı Yapı” olarak adlandırılan bina, birçok kez yenilenmiştir ve esas olarak üç yapım aşaması gösterir. Çayönü’ nün üçüncü yapısı, Nevali Çori ve Göbekli Tepe yapılarının tabanları “terazzo” olarak adlandırılan söndürülmüş kireçle kaplanmıştır.

Harran ovasına kuzeydoğudan bakan, hâkim bir konumdaki Göbekli Tepe ise tamamen kamu binalarından oluşan bir yapılanma sergiler. Bir kısmı aynı zamanda kullanılmış yapıların erken evresine ait bugüne değin dört bina açığa çıkarılmıştır. Tek parça taştan, boyları 5 metreye ulaşan T biçimli dikilitaşlardan yapılmış, yuvarlak planlı yapıların çapları 10- 30 m. arasında değişir. Kullanımları sona erdiğinde yapılar ardı ardına gömülmüş/ doldurularak bırakılmıştır. İkinci evrede, diğerlerinden daha küçük boyutlu, dikdörtgen planlı olmaları ile onlardan ayrılan iki bina bu yapıların kıyasına inşa edilmiştir

Foto 1 : Göbeklitepe'den yuvarlak planlı kutsal yapı

Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Levhalar, S. 115, Fig 24, İstanbul (2007)]

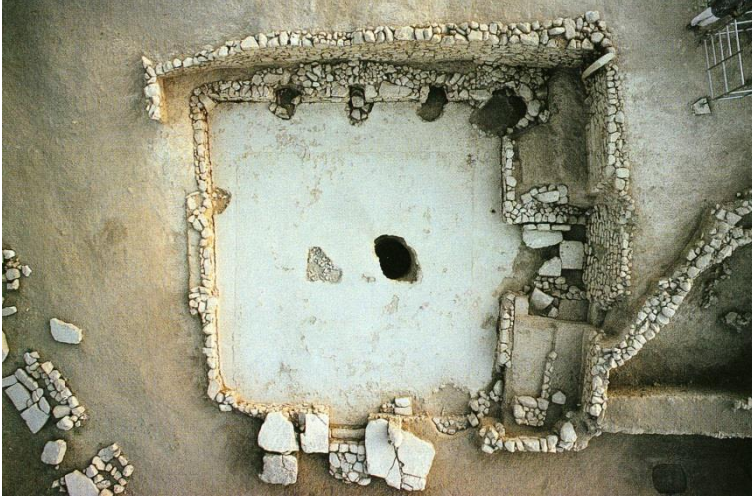

Foto 2 :Nevalı Çori'den köşeli planlı kutsal yapı

[Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Levhalar, S. 121, Fig 7, İstanbul (2007)

Foto 3 : Hallan Çemi'den yuvarlak planlı yapı

[*Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular* (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Levhalar, S.6, Fig.6, İstanbul (2007)]

Kaynak:

Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Schmidt, K., *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı, Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapımları*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Vor 12.000 Jahren in Anatolien, Die ältesten Monumente der Menschheit. / *12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanlığın En Eski Anıtları*. Badischen Landesmuseum Karlsruhe (2007)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Aliye ÖZTAN	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.3.1.2. Sanat

Anahtar Kelimeler: Türkiye, sanat- zanaat, ilk heykeltıraşlık, taş kap bezekleri.

Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da, insanlık tarihinde ilk kez, anıtsal tam plastik heykeller ve kabartmalar yapılmaya başlar. Bu tarz buluntuların büyük kısmı "Kamu Binaları"nda ele geçer. Yapıların ortasında ve duvarlarında (Göbekli Tepe) yer alan T biçimli dikilitaşlar kabartmalarla bezelidir. Bazı dikilitaşlara kabartma olarak yapılmış kol ve eller işlenir. Bu nedenle onların birer insan figürünü temsil ettiği öngörülür. Dikilitaşlardaki kabartmaların çoğunda birbiri ile ilişkisiz hayvan motifleri yer alır. Yılan, tilki, yaban domuzu, kuş sıklıkla işlenirken yaban sığırı, gazal, yaban eşeği, kurbağa, örümcek gibi hayvanlar daha enderdir. Göbekli Tepe' nin hayvan ağırlıklı tasvirlerine karşın Nevali Çori' de insan tasvirleri ağırlıklıdır. Çoğu heykellere ait olan parçalar duvar dolgusu içinde ikinci kez kullanılmış olarak bulunduğu için orijinal konumları bilinmez. Bunlar içinde parçalar halinde ele geçmiş insan ve hayvanların yer aldığı birleşik heykel grubunun bir totem direği gibi kullanıldığı düşünülür.

Küçük sanatlara ait ürünler içinde taş ve kilden yapılmış insan, hayvan heykelcikleri yer alır. Kadınların çıplak, bazıları giyinik olan erkekler stilize veya gerçekçi olarak işlenir.

Bu çağda esas olarak birer zanaat kolu olarak geliştirilmiş birçok dal karşımıza çıkar. Bunlar alet ve taş kap yapımı, hasır- sepet örgücülüğü, deri- kemik işçiliği, takı yapıcılığı gibi çeşitler gösterir. Yeni malzeme ve tekniklerin denendiği bu zanaatlarda beceri kazanmış ustaların ürünleri dönemin sanat eserlerine dönüşür. Çağın yeni malzemeleri taban sıvaması, kap, heykelcik yapımına kadar değişik yerlerde kullanılan söndürülmüş kireç ve bakırdır. Yongalanarak yapılmış aletlerin yerini sürterek tüm yüzeyleri düzeltilmiş ve parlatılmış aletler alır. Bu yeni teknoloji ile her türlü taştan farklı ürünler ortaya çıkar.

Çoğunlukla değişik renkte klorit gibi kolay işlenebilen taşlardan yapılmış kaplar kâse, tabak, bardak gibi çeşitlere sahiptir. Büyük kısmı düz olarak bırakılmasına karşın çoğunluğu kazıma veya kabartma bezekli taş kaplar özel bir grup oluştur. Bezemede genellikle düz çizgiler, içi taralı üçgenler, dik veya yatay konumda zikzaklar, dalgalı hatlar gibi geometrik motifler gruplar halinde düzenlenir. Bu grup içindeki ayrıcalıklı örneklerde ise figürlü bezekler bulunur. Akrep, yılan sıraları, örümcek, böcek türü hayvanlar, bazı soyut motifler ve insan ve/ veya hayvan figürleri kullanılır.

Göze hoş görünen farklı renklerde, bir kısmı akik gibi az bulunan taşlardan takılar değişik biçimlerde. İkinci evresinden itibaren doğal bakır ve bir tür bakır oksit olan malahit' in ısıtılıp dövülmesi ile yapılan boncuk, bız, iğne, olta gibi eşyaların üretimi bu çağın en önemli yeniliğidir.

Figürlerle bezeli bileği taşları, havaneleri, bir ya da iki yüzleri bezekli küçük boyutlu taş tabletler diğer malzemelerdir.

Foto 1 : Göbeklitepe'den dikilitaş üstündeki hayvan betimleri

[*Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular* (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Levhalar, S.116, Fig.25 ,İstanbul (2007)]

Foto2 : Nevalı Çori'den bileşik figürlü dikilitaş

[*Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular* (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Levhalar, S.126, Fig.14b ,İstanbul (2007)]

Foto 3 : Körtik Tepe'den buluntu topluluğu

[*Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular* (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Levhalar, S.28, Fig.2 ,İstanbul (2007)

Kaynak :

Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Schmidt, K., *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı, Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Vor 12.000 Jahren in Anatolien, Die ältesten Monumente der Menschheit. / 12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanlığın En Eski Anıtları. Badischen Landesmuseum Karlsruhe (2007)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Aliye ÖZTAN	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.3.1.3. İnanç

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ölü gömme âdeti, heykel, kabartma.

Yerleşik yaşama geçildiğinde toplumsal değerler gibi inançla ilgili değerler de değişir. Bu durum kendini en iyi ölü gömme adetlerinde gösterir. Ölü gömme gelenekleri, ölümler için özel alanların ayrılması, ölümlerin yanına bırakılan eşyalar bu çağ insanlarında inanç düşüncesinin varlığını kanıtlar. Komşu ülkelerde olduğu gibi Türkiye topraklarında da o çağda yaşayan bütün topluluklarda kimi istisnalar dışında ölümler evlerin içine, taban altına açılan çukurlara gömülür. Bazen evlerin arasına, açık alanlara da gömme yapılır. Mezarlara bir, bazı durumlarda iki birey gömülür. Bir iki istisna dışında ölümler mezara ana rahminde olduğu gibi bacak ve kolları gövdeye çekik durumda sağ veya sol yanlarına yatırılarak yerleştirilir. İkinci evreden itibaren ölümlerin bazı eşyalarla birlikte gömülmesi/ hediye bırakma âdeti yaygınlaşır.

Çağın başından itibaren tekil veya toplu olarak bulunan kemikler ikincil gömmelerin varlığını gösterir. Ölünün gömülmesinden bir süre sonra kimi mezarlar (Nevali Çori, Pınarbaşı) açılarak kafatasları alınmıştır. Bunlara nasıl bir uygulamanın yapıldığı kafatasları ele geçmediği için bilinmez. Ancak ölümlerin üstüne aşiboyası dökülmesi veya aşiboyası toprakları bırakılması âdeti yaygındır.

Eski Yakınoğu' dan tanınan, şimdilik Anadolu' daki benzersiz bir uygulama olan, bazı ölümlerin sıvı kireçle kaplanması âdeti ile Körtik Tepe' de karşılaşılır. Bu yerleşimdeki mezarlar takılar ve çoğu kırılıp ölünün üstüne bırakılmış zengin eşyaları ile dikkati çeker.

“Kamu Binaları” olarak nitelenen yapılarda bu çağ ölü gömme ve inanç sistemi ile ilgili önemli bilgiler elde edilir. Bunlardan biri olan Çayönü “ Kafataslı Yapı”, içindeki hücrelerde, ikincil olarak toplanmış 450 kadar bireye ait kemikleri barındırır. Bu yapı sadece iskeletlerin korunduğu bir bina değil aynı zamanda gömme töreni ve kurban gibi ayinlerin de yapıldığı bir yerd. Heykel ve kabartmalarla bezeli Nevali Çori yapıları da toplu ayin/ törenlerin yapıldığı binalardır. Göbekli Tepe' nin yuvarlak planlı “T” biçimli dikilitaşlarla bezeli yapılarının ise ölü kültü ile ilgili bir işleve sahip oldukları önerilir. Aşıklı Höyük' te ise tapınak olarak tanımlanan yapının bir odasında taban altındaki mezara kafatası ameliyatı geçirmiş genç bir anne ile bebeği gömülmüştür. Şimdiye kadar Anadolu' da saptanmış en eski trepanasyon olan bu örnek tıp tarihi açısından da önemli bir bulgudur.

Anıtsal heykel ve kabartmalar yanında inançla ilgili olarak değerlendirilebilecek bir başka malzeme grubu taş ve kilden üretilmiş heykelciklerdir. Bu buluntulara göre Ana tanrıça inancının hâkim olduğuna ilişkin bir kanıt yoktur. Aksine, cinsiyetleri belirlenebilenler içinde erkek heykelcikleri/ tanrılar? daha fazladır.

Foto 1 : Çayönü kafataslı kutsal yapısı

[*Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular* (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Levhalar, S.63, Fig.21, İstanbul (2007)]

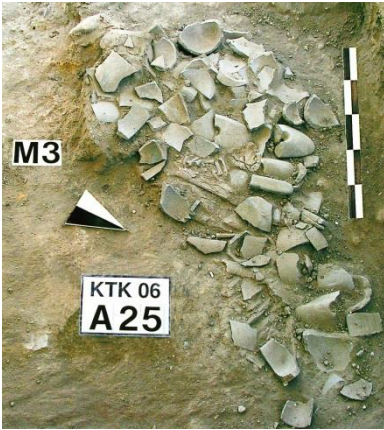

Foto 2 : Körtik Tepe'den taş kap parçalarıyla kaplı mezar

[*Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular* (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Levhalar, S.17, Fig.6, İstanbul (2007)]

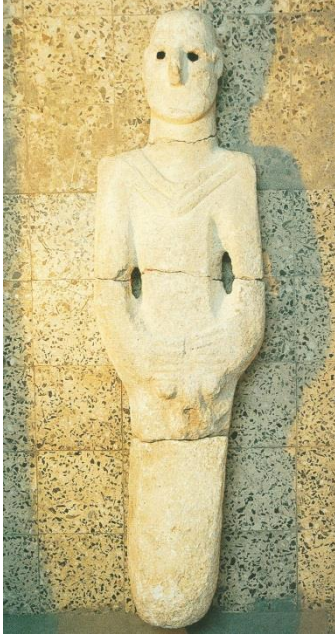
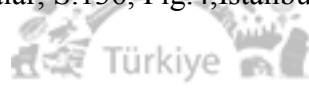

Foto 3 : Urfa Heykeli

[*Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular* (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Levhalar, S.136, Fig.4, İstanbul (2007)]

Kaynak:

Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Schmidt, K., *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı, Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Vor 12.000 Jahren in Anatolien, Die ältesten Monumente der Menschheit. / 12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanlığın En Eski Anıtları. Badischen Landesmuseum Karlsruhe (2007)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Aliye ÖZTAN	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ
ESKİ ANADOLU UYGARLIKLARI
NEOLİTİK ÇAĞ (YENİ TAŞ/CİLALI TAŞ ÇAĞI)
ÇANAK ÇÖMLEKLİ NEOLİTİK ÇAĞ

Prof.Dr. Aliye ÖZTAN

2009
ANKARA

1.3.2. Çanak Çömlekli Neolitik Çağ

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Çanak Çömlekli Yeni Taş Çağı, çiftçi köyleri, ekonomi

Neolitik kültürde M.Ö. 7. bin başından itibaren başlayan bir çöküş yaşanır. Bunun sonucunda Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşimler birer birer terk edilirken bunların yerini yenileri alır. Bu yeni yerleşimlerde kil kapların yaygın olarak kullanılması nedeniyle başlayan dönem Çanak Çömlekli Neolitik olarak adlandırılır. Yerleşimler dönemin ekonomisine, tarım ve hayvancılığa, uygun şartları sunan bütün alanlara yayılır. Türkiye topraklarında doğudan batıya, Ege, Marmara kıyıları ve Trakya'ya uzanan geniş bir coğrafyada yeni yerleşim alanları oluşur. Çoğu küçük topluluklar tarafından kurulmuş bu yeni yerleşimler bir anlamda çiftçi köyleri durumundadır. Kimi yerleşimde bu iki ekonomi birlikte sürdürülürken, doğal şartlara bağlı olarak kimilerinde tarım veya hayvancılık ön plana çıkar. Bunlara deniz ürünlerinden faydalanma gibi ek ekonomik kaynaklar katılır. Bütün bunların yanı sıra avcılık ile yabani meyve ve bitki toplayıcılığı hala devam eder.

Buğday, arpa, mercimek, çavdar ve baklagiller ile türlerinin yoğun olarak ekilip toplandığı kuru tarım yapılır. Tohumlar teker teker toprağa açılan deliklere bırakılır, hasat boynuzlara geçirilen çakmaktaşı/ obsidiyen bıçakları olan oraklarla gerçekleştirilir, ürün bazalttan öğütme taşları üstünde inceltilir/ un haline getirilirdi. Koyun, keçi, domuz gibi hayvanların besiciliğine sığır evcil olarak katılır.

Bu ekonomik yapı bazı bölgelerde nüfusun kalabalıklaşmasına dolayısıyla yerleşimlerin daha büyük ölçülere ulaşmasına neden olur. Orta Anadolu'nun merkezinde Konya ovasındaki Çatalhöyük 450x 275 m. ulaşan ölçüleri ile bu çağın en büyük yerleşimi durumundadır.

Türkiye'de kazısı yapılan Çanak Çömlekli Neolitik Çağ yerleşiminden elde edilen bilgiler bu geniş topraklarda bir kültürel birliğin olmadığını gösterir. Aksine bu çağda, bugünkü coğrafi bölgeler içinde kalan, ancak doğal şartlara bağlı olarak gelişmiş farklı kültür ve sosyal yapıyı içeren birden çok bölge belirlenebilir. Arkeolojik malzemeler bu bölgeler arasındaki ilişkilere ışık tutan bilgiler sunar.

Çanak Çömlekli Neolitik Çağ kendi içinde Erken, Orta ve Geç olmak üzere üç evre haline incelenir. Bu ayrımlar çanak çömlek yapımındaki katkı, renk, astar, perdah kullanımı gibi teknik gelişmelere göre yapılır.

Kaynak:

Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Hodder, I., *Çatalhöyük. Leoparın Öyküsü, Türkiye'nin Antik "Kasaba"sının Gizemleri Günışığına Çıkıyor*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul (2006)

Mellaart, J., *Çatalhöyük. Anadolu'da Bir Neolitik Kent*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul (2003)

Vor 12.000 Jahren in Anatolien, Die ältesten Monumente der Menschheit. / 12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanlığın En Eski Anıtları. Badischen Landesmuseum Karlsruhe (2007)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.

Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr. Aliye ÖZTAN	Prof.Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.3.2.1. Yerleşimler ve Mimari

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Çanak Çömlekli Neolitik, Yeni yerleşimler, köyler

Önceki çağın ön plana çıkan iki bölgesi Güneydoğu ve Orta Anadolu' da Çanak Çömleksiz Neolitik' ten Çanak Çömlekli Neolitiğe nasıl geçildiğine ilişkin veriler bulunmasına karşın diğer bölgelerde yerleşimlerin ilk kez bu çağda oluşturulduğu görülür. Güneydoğu Anadolu' da kimi yerleşimlerde çok odalı, birbirine paralel olarak düzenlenmiş yerleşim planı sürdürülürken, daha küçük ölçeğe düşen kimilerinde yapılar taş temelli kerpiç duvarlı, eklemeli olarak büyütülen planlara dönüşür. Kimilerinde ise tamamen terk edilir, onların yerini yenileri alır. Orta Anadolu' da da benzer bir durum izlenir. Bazı yerleşimler kısa bir süre devam ettikten sonra terk edilirken farklı yerleşim yerleri kurulur. Bunların hepsinde önceki Çağın bitişik düzende, gereksinime göre eklemelerle geliştirilen yapılanması sürdürülür. Çatalhöyük' de yapılara hâlâ damdan girilir. Kerpiç (Çatalhöyük), edinimi kolay olan yerlerdeki bazı yerleşimlerde (Köşk Höyük, Tepecik-Çiftlik) taştan inşa edilen yapılar bitişik düzende ancak daha büyük ölçülerdedir. Bu planlama ile yerleşimler doğal olarak korumaya alınır. Her yapıda, altları aynı zamanda mezar olarak kullanılan sekiler, depolama amaçlı 1-2 küçük bölme, dikmeler, ocak, fırın gibi donanımlar yer alır. Bu donanımlara Çatalhöyük' de kendine özgü kabartma ve resimlerden oluşan bezeme elemanları eklenir.

Göller Bölgesinde kimileri bitişik, kimileri birbirinden bağımsız olarak yapılmış konutlar dörtgen planlı ve çoğunlukla tek mekânlıdır. Her evde uzun duvarın ortasındaki kapının karşısında gelen kısımda yanlarında küllükleri olan yarı oval planlı ocak bulunur. Seki ve ışıklar diğer donanımlardır. Bademağacı' nda ise depolama üniteleri kilden yapılmış, dörtgen sandık biçimli, çok gözlü, petek biçimlidir. Aynı bölgedeki Höyücek' te normal kerpiçlerle birlikte bir yüzleri dışbükey (plano- convex) kerpiçlerin de kullanılmış olması bir ayrıcalık oluşturur.

Yapı malzemesi Anadolu' nun büyük kısmında taş veya kerpiç iken Ege, Marmara bölgesi ve Trakya' da bunların yerini dal- örgü ve ahşap gibi daha hafif malzemeler alır. Bu bölgelerde yuvarlak planlı yapılar görülür.

Önceki dönemin belli işlevler için yapılmış anıtsal mimarisine rastlanmaz. Buna karşın diğer yapılarla aynı planda yapılmış duvar bezekleri ve çok sayıda tanrıça heykelciğinin ele geçtiği Çatalhöyük' deki bazı yapılar ile Höyücek' teki bir bina tapınak olarak tanımlanır.

Göller bölgesinde Bademağacı ve Kuruçay, Trakya' da Hoca Çeşme ve Aşağı Pınar' daki kalıntılar bu dönemde savunma mimarisinin geliştirildiğini kanıtlar.

Foto 1 : Çatalhöyük'ten bitişik nizamlı kerpiç mimari

[Mellaart, J., *Çatalhöyük. Anadolu' da Bir Neolitik Kent*. Yapı Kredi Yayınları.S.16, Resim 2, İstanbul (2003)]

Foto 2 : Höyücek Neolitik Dönem yapıları

[*Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular* (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Levhalar, S. 326, Fig 29, İstanbul (2007)]

Kaynak:

Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Hodder, I., *Çatalhöyük. Leoparın Öyküsü, Türkiye' nin Antik "Kasaba"sının Gizemleri Günışığına Çıkıyor.* Yapı Kredi Yayınları. İstanbul (2006)

Mellaart, J., *Çatalhöyük. Anadolu' da Bir Neolitik Kent.* Yapı Kredi Yayınları. İstanbul (2003)

Vor 12.000 Jahren in Anatolien, Die ältesten Monumente der Menschheit. / 12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanın En Eski Anıtları. Badischen Landesmuseum Karlsruhe (2007)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr. Aliye ÖZTAN	Prof.Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.3.2.2. Sanat

Anahtar Kelimeler: Türkiye, sanat- zanaat, resim- kabartma, heykelcik, çanak çömlek yapımı

Birer zanaat olarak sürdürülen faaliyetler içinde yetenekli bireyler tarafından üretilmiş olanlar bu çağın sanat eserlerini oluşturur. Önceki dönemden aktarılan zanaatlara duvarlar resim ve kabartma yapma, heykelcik, tahta kap ve çağa adını veren çanak çömlek yapımı katılır.

Günlük yaşamın sürdüğü evlerin duvarları resim, kabartma veya kazınarak yapılmış figürlere bezenir. Çatalhöyük, dönemi için, bu tarz bezemelerin zenginliği açısından önder durumdadır. Köşk Höyük’ te figürlü, Bademağacı’ndaki geometrik bezekli örnekler bu tarz uygulamaların başka yerleşimlerde de denendiğini gösterir. Kırmızı, kahverengi, sarı, mavi, yeşil, leylak rengi, mor, siyah ve beyaz renkler çeşitli minerallerden elde ediliyordu. Basit veya karmaşık konular, ana hatları çizilmeksizin serbest olarak büyük bir beceri ile işlenir. Özellikle geyik avı ve boğa çevresinde insanların işlendiği resimlerde hayvanların cinsiyetleri, yavru veya yetişkin oldukları, yakalanma veya kaçışları sırasındaki davranışları başarılı olarak işlenir. Erken resim geleneğinin en ender grubu olan bir manzara resmi bu insanların sanat yeteneklerini en iyi ortaya koyan örnektir. Bu resimde bir yerleşim ve onun ardında püskürmekte olan bir yanardağ işlenir.

Önceki çağın anıtsal sanat eserleri yerini heykelciklere bırakır. Bunlar doğal ve şematik olmak üzere iki farklı stilde yapılır. Çok sayıdaki kadın heykelciğinde üst kol ve omuzları, göğüsleri, kalçaları, bazılarında karın abartılı bir biçimde verilir. Hamile veya değil ancak doğurganlıkları vurgulanmış kadınlar, kendinden emin, hükmedici ifadelerle sunulur. Bu özellikleri ile onların “Ana Tanrıça” yı betimlediği düşünülür. Farklı pozlardaki kadınların bazı özellikleri, onların genç, yetişkin veya yaşlı olarak düşünüldüklerini, daha diri vücutlular veya sırt bölgesindeki yağlanmaların belirtilmesi ile ileri yaşlara ait özelliklerin vurgulanır. Bazılarında boya ile yapılmış takılar, saç bantları/ taç veya vücuda uygulanmış bezemeler bulunur. Bunlarla birlikte bulunmuş, oturur veya ayakta, ancak daha atletik yapılı ve giyimli olarak ifade edilen erkek heykelcikleri tanrı olarak değerlendirilir.

Türkiye coğrafyasının özelliği nedeniyle hasır, sepet, dokuma, tahta gibi organik malzemelerden üretimlerin kanıtları günümüze çok az aktırılabilmiştir. Çatalhöyük bu tür malzemelerden yapılmış eşyaların en iyi belgelenmiş örneklerini sunar. Kamış, bitki liflerinden yapılmış örneklerin üretim yöntemleri günümüzde kullanılanlardan çok farklı değildir. Sadece taş aletlerle biçimlendirilmiş tahtadan kaplar, derin veya sığ, kulplu tabaklar, tutamaklı oval ve yuvarlak çanaklar, tamamında gövdesine çok iyi oturan kapakları bulunan farklı ölçülerde tahta kutulardır.

Yeni geliştirilen bir dal olan çömlekçilik bu çağ içinde pek çok teknik sorununu çözümlemesine karşın ortak bir gelişim izlemez. Yapım özellikleri, pişirme, astar, perdah, bezemede bölgesel, hatta aynı bölge içindeki farklı yerleşimlerde değişiklik gösterir. Tek ortak özellik hepsinin elde üretilmesidir. Kap biçimleri henüz çok çeşitli değildir. Gereksinimi karşılayan farklı boyutlardaki çanaklar, boyunlu boyunsuz çömlekler, kâseler ana formlardır. Çağın ilerleyen dönemlerinde bunlara tabaklar, fincanlar, kutular, insan ve hayvan biçimli olanlar katılır. Bu yeni üretime bezeme çizi, boya ve kabartma yöntemleri ile uygulanır. Bezeme teknikleri ve motifler bölgesel, hatta yerleşimler bazında tercihler olduğunu gösterir. Marmara Bölgesinde geometrik motifler çizilerek uygulanırken, Göller bölgesinde boya bezeme ağırlıklıdır. Kabartmalarla bezeme Konya ovası doğusunda Niğde çevresinde tercih

edilir. Köşk Höyük ve Tepecik- Çiftlik' te zengin örneklerle tanınan kabartmalı kaplarda baş veya bir kompozisyon içinde evcil ve yabani her tür hayvan ile insanlar işlenir. Av, hasat gibi sahnelerde insan ve hayvanlar hareketli bir biçimde anlatılır.

Akik, kaya kristali, obsidiyen gibi sert taşlardan, günümüz ölçülerine göre 1 mm. lik delikler açılarak yapılmış boncuklar ustalık ürünleridir. Bu tür malzemelerin yapımında önceki çağdan aktarılan tavlanmış bakıra kurşun da katılır.

Foto1 : Köşk Höyük'ten eşek avı konulu kabartmalı vazoz.

[*Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular* (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Levhalar, S. 221, Fig 15, İstanbul (2007)]

Foto 2: Çatalhöyük'ten av konulu duvar resmi

[Mellaart, J., *Çatalhöyük. Anadolu' da Bir Neolitik Kent*. Yapı Kredi Yayınları.S.19, Resim 15, İstanbul (2003)

Kaynak:

Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Hodder, I., *Çatalhöyük. Leoparın Öyküsü, Türkiye' nin Antik "Kasaba"sının Gizemleri Güneşliğine Çıkıyor.* Yapı Kredi Yayınları. İstanbul (2006)

Mellaart, J., *Çatalhöyük. Anadolu' da Bir Neolitik Kent.* Yapı Kredi Yayınları. İstanbul (2003)

Vor 12.000 Jahren in Anatolien, Die ältesten Monumente der Menschheit. / 12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanlığın En Eski Anıtları. Badischen Landesmuseum Karlsruhe (2007)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr. Aliye ÖZTAN	Prof.Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.3.2.3. İnanç

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ölü gömme âdeti, heykelcik.

Çanak Çömleklili Neolitik Çağ' da inanç sistemi ile ilgili bilgiler yerleşim yerlerinde saptanan buluntular ve mezarlardan sağlanır. Önceki çağın anıtsal, özel işlevli yapıları ve büyük boy heykeltıraşlık eserlerinin yapımı terk edilir. Buna karşın her tür taş veya kilden yapılmış heykelcikler en yaygın biçimde görülür. Türkiye geneli göz önüne alındığında bölgesel özellikler ön plana çıkar. Buna ek olarak doğal bağlantılar nedeniyle Güneydoğu Anadolu'da Mezopotamya ve Suriye, Trakya dâhil Marmara bölgesinde Yunanistan ve Bulgaristan Trakya'sının etkileri görülür. Bölgesel özellikler gösterse de abartılı olarak belirtilen, iri göğüs, kol ve kalçalı kadın heykelciklerine her yerleşimde rastlanır. Konutlarda veya kutsal alanlarda taban, seki, duvar kenarına konulmuş ya da onlara eşlik etmek üzere mezarlara bırakılırlar. Yerde, bir tabure/ taht veya hayvanı üstüne oturan, çocuğunu kucaklamış, doğum yapan, yatan, ayakta duran, bazıları boyalı gibi değişik biçimlerde gösterilir. Kadınlara oranla daha az sayıdaki erkek heykelciği tanrı olarak yorumlanır. Oturan veya ayakta gösterilen bu heykelciklerin ortak özelliği doğal ölçülerde ve çoğunun giyimli olmasıdır. Bir kadın ve erkeğin birlikte işlendiği heykelcik/ kabartmalar tanrı çift olarak yorumlanır. Bunların yanında gövdelerin az veya çok şematik olarak işlendiği "idol" olarak tanımlanan tanrı/ tanrıça simgeleri üretilmeye başlar. Bu grup içindeki "Sokma Başlı" olarak tanımlanan idoller Göller bölgesinde yaygındır. Bunlarda çuval biçimli gövdelere kemik veya taş gibi farklı malzemelerden ayrıca hazırlanan başlar oturtulur.

Heykelcikler dışında, birbiri üstüne veya yan yana sıralanmış boğa başları ve boynuzları, duvarları bezeyen kadın kabartmaları, kadın göğüsleri ve bazı resimler Çanak Çömleksiz Neolitik sembolizminin artık büyük ölçüde değiştiğine tanıklık eder. Çatalhöyük' ün bazı duvar resimlerindeki yabani sığır, geyik, çevresinde yapılan (Çatalhöyük, Köşk Höyük) av veya sonrası kutlama töreni, abartılı kanatları ile başsız insanlar arasında dolanan akbaba betimleri önceki dönemle ilişkili av/ ölü kültü olarak görülebilecek ender anlatımlardır.

Ölü gömme geleneği açısından toplu ve tekil gömme âdeti sürdürülür. Ölüler çoğunlukla evlerin içine, sekiler altına, duvar diplerine veya açık alana eve yakın bir yere gömülür. Çoğunluğu fetüs, bebek ve çocuklardır. Yerleşimlerdeki nüfus göz önüne alındığında bir kısım yetişkinlerin mezarlık gibi başka bir alana gömüldükleri varsayılır. İstisnalar dışında çoğu sağ veya sol yanlarına yatırılmış, bacak ve kolları karna çekik olarak gömülür. Ölüler, bazen hasıra, kefene sarılır, çocuklar sepete de konulabilir. Bazen de olasılıkla ölünün mezara taşındığı kumaş, deri, post, tahta/ sedye gibi malzemeler üstünde bırakılır. Bazı bireylerin sadece kafatasları veya hem kafatasları hem de vücutlarında kırmızı aşı boyası, cıva oksit, mavi azurit, yeşil (malahit) boyalara rastlanır. Çanak Çömleklili Neolitik Çağ'da karşılaşılan bir diğer uygulama, önceki çağın bazı yerleşimlerinde görüldüğü gibi, bazı mezarların sonradan açılarak kafataslarının alınmasıdır. Çatalhöyük ve Köşk Höyük' ten tanınan bu adette alınan baş alçı/ kil ile sıvanarak yeniden biçimlendirilir, yaşamsal önemi olan kanı simgelediği düşünülen aşı boyası ile boyanır. Bu tür kafatasları ayrı bir yerde korunur veya toplu olarak bir başka mekâna gömülür. Bu tür uygulamalarda yaş ve cinsiyet farkı yoktur. Mezarların büyük kısmına başta takılar olmak üzere, taş aletler, obsidiyen aynalar, kemik tokalar, çanak- çömlek ve heykelcikler bırakılır.

Foto 1 : Köşk Höyük'ten kil sıvalı kafatası

[Prof. Dr. Aliye ÖZTAN arşivi]

Foto 2: Çatalhöyük'ten alabaster figürin

[Kulaçoğlu, B., Gods and Goddesses, Museum of Anatolian Civilizations, S.37, Fig.24, İstanbul, 1992]

Kaynak:

Anadolu' da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa' ya Yayılımı. Türkiye' de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular (Yayına Hazırlayanlar Mehmet Özdoğan- Nezih Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul (2007)

Hodder, I., *Çatalhöyük. Leoparın Öyküsü, Türkiye' nin Antik "Kasaba"sının Gizemleri Günışığına Çıkıyor.* Yapı Kredi Yayınları. İstanbul (2006)

Mellaart, J., *Çatalhöyük. Anadolu' da Bir Neolitik Kent.* Yapı Kredi Yayınları. İstanbul (2003)

Vor 12.000 Jahren in Anatolien, Die ältesten Monumente der Menschheit. / 12.000 Yıl Önce Anadolu, İnsanlığın En Eski Anıtları. Badischen Landesmuseum Karlsruhe (2007)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr. Aliye ÖZTAN	Prof.Dr. Işın YALÇINKAYA	